

Džemal Čehajić

GAZI HUSREVBEGOV HANEKAH U SARAJEVU

Hāneḳāh¹⁾ kao suficentar za izučavanje tesavvufa — islamskog misticizma, odnosno sufi — hostel u kojem su se derviši i teoretski obrazovali i tu živjeli, ili kao asocijacija derviša spremnih da žive zajedno podvrgavajući se izvjesnim regulama i disciplini, razvija se već od XI-og vijeka u Horasanu (Iran), da bi zatim kao ustanova bio prihvaćen u Iraku, Siriji, Maloj Aziji i Rumeliji. Od jednostavne ustanove i grupacije derviša, hāneḳāh se razvio u organizovan i, u izvjesnom smislu, specifičan odgojno-obrazovni zavod²⁾, koji je imao zadatak da udomi posvećene dervise i da ih uzdigne i oplemeni.

U vrijeme kada je prihvaćen kao asocijacija sufija i kada je imao razvijen oblik, hanekah se pojavio i u našim zemljama. Kao organizacija sufija i kao urbano-građevinski kompleks, ako tako možemo reći, on je varirao od jednostavne tendirajući ka razvijenijoj i kompleksnijoj formi sufi-institucije s obzirom ne samo na organizaciju nego i na teoretsko i praktično-spiritualno usavršavanje i uzgoj derviša, što su bili specifikumi i kvalifikativi hāneḳāha kao derviške institucije koja se razvijala, također, i u našim zemljama.

Posebna karakteristika hāneḳāha kao organizacije derviša i kao sufi-centar, koji se razvijao i njegovao u Bosni i Hercegovini, jest njegov kongregacioni karakter, budući da je on u svom djelovanju i praksi, zacijelo, bio vezan za izvjesnu mističku varijantu, odnosno derviški red. Otuda mi imamo, na primjer, "Mevlevi-hāneḳāh Ishak-bega Ishakovića³⁾", utemeljen oko 1462. godine u Sarajevu, "Nakšibendi-hāneḳāh Koski

1) Hāneḳāh je arabizirani izraz persijske složenice "hanegāh", koja se sastoji od riječi "hane" — kuća, dom, i riječi "gāh" — mjesto, boravište šejhova i derviša. Kod nas se obično izgovara "hānikāh".

2) J. Spencer Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford University Press, 1971, str. 17-23; Ibn Khaldun, *Ta'rif*, 1951 str. 121, 279; Al-Irbili, *Madaris Dimishq*, ed. Dahman, Damascus, 1366/1947, str. 15-16; Maqrizi, *Khiṭaṭ*, ed. 1324/6.IV., str. 271-306; J. Asiat. ser. IX. V (1895), *khaneqahs* (str. 269-97), *ribats* (str. 377-81), *zawiyas* (str. 387-403).

3) Možda je tačno da je takav postojao samo u prvo vrijeme.

Mehmed-paše", osnovan prije 1612. godine na Maloj Tepi u Mostaru⁴⁾, "Hânekâh-medresa šejh-Ismaila Opijača". podignuta 1668. godine u Podhumu kod Derviš-pašine džamije u Mostaru⁵⁾, "Halveti-hânekâh Ibrahim-efendije Bistrigije", podignut u Sarajevu 1599. godine.⁶⁾

Međutim, Gazi Husrevbegov hânekâh zauzima jedinstvenu poziciju među njima, koji je s njegovom džamijom i Kuršumlijom — medresom sačinjavao arhitektonsko-urbanu i estetsku cjelinu i centar starog Sarajeva. Sagrađen je do kraja 1531. godine na sjevernoj strani, odnosno preko puta njegove džamije, koja je podignuta u centru najstarije sarajevske čaršije⁷⁾. Naime, džamiju, hânekâh, imaret (javnu kuhinju) i musafirhanu (gostinjac) Gazi Husrev-beg je podigao do kraja 938/1531. godine, budući da se sve one spominju u njegovoj vakufnami iz te godine, dok je medresa, koja se zvala prvo "seldžukija", a zatim, "Kuršumlija", podignuta 943/1537. godine, kada je izdata druga Gazi Husrev-begova vakufnama⁸⁾.

Hânekâh Gazi Husrev-bega sastojao se od centralnog uskog dvorišta sa šadrvanom u sredini, oko koga se, duž obje strane, nizalo 14 ćelija za dervişe, a ispred njih je jedan dio dvorišta bio natkriven krovom koji je držala kolonada vitkih kamenih stubova. Lijeva strana od ulaza završavala se semahanom (salom za zajedničke derviške obrede). Trijem se nalazio ispred soba desnog i lijevog krila polučetvorine. U dnu peristila hânekâha bile su smještene nuzgredne prostorije.⁹⁾ U svakoj sobi hânekâha stanovala su po dvojica derviša, koji su se hranili iz Gazi Husrev-begovog imareta.¹⁰⁾

Pročelnik Gazi Husrev-begova hânekâha, kako vidimo iz njegove vakufname, trebalo je da bude šejh Halvetijske mistične škole. Tu se izričito traži da šejhovi njegova hane-kaha budu ljudi, poznati svojim iskrenim vladanjem, kojima je krijepost vlastito svojstvo, koji su zaodjenuti odjećom Božjeg strahopoštovanja i pobožnosti, koji su istrajni na putu uzvišenog šerijata (islamskog vjerezakona), koji idu stopama šejhova i pobožnih ljudi, koji slijede ponašanje evlija, koji se čvrsto drže i slušaju šerijatske zapovijedi, obavljaju namaz u džematu, poste, čine zikir, uče Kur'an, savladavaju strasti i ostalo što dolikuje vladanju dobrih derviša (salik) i što obilježava učene ljude, koji napućuju na pravi put.¹¹⁾

4) Vidi: vakufnama Koski Mehmed-paše, knjiga I, str. 179-181 u GH biblioteci; Hivzija Hasandedić, Turbeta u Mostaru, "Osvit", br. 29 od 8. prosinca 1943, str. 10; H. Hasandedić, Kulturno-istorijski spomenici u Mostaru iz turskog doba, "Preporod", br. 16 od 15. augusta 1973. godine, str. 13.

5) Vid. H. Hasandedić, Islamske kulturno-prosvjetne ustanove u Mostaru, Glasnik VIS, XXXIII, br. 1-2 i 7-8, 1970, str. 341; H. Hasandedić, Kulturno-istorijski spomenici u Mostaru iz turskog doba, "Preporod", br. 17 od 1. septembra 1973. godine, str. 13.

6) Pogledati: Šaćir Sikirić, Sarajevske tekije, "Narodna starina", sv. 14, knj. I, Zagreb 1-XII 1927. godine, str. 79. U više dokumenata se tekija Ibrahim efendije Bistrigije navodi izrazom "hânekâh".

7) Vid. Hazim Šabanović, Teritorijalno širenje i građevni razvoj Sarajeva u XVI stoljeću, "Radovi", knj. XXVI, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka knj. 9. Sarajevo, 1965, str. 32.

8) Vid. H. Šabanović, Teritorijalno širenje i građevni razvoj Sarajeva, str. 32; Hamdija Kreševljaković, Spomenica Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932, str. 57; Fehim Spaho, Spomenica, str. XI i XXXI; Alija Nametak, Islamski kulturni spomenici turskog perioda u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1939, str. 18 i 19.

9) Vidi opširno: Čiro Truhelka, Gazi Husrevbeg, njegov život i njegovo doba, GZM, januar-juni, 1912, str. 176-178.

10) Vid. Šaćir Sikirić, Sarajevske tekije "Narodna starina — 14", str. 78.

11) Spaho Fehim, Prevod Gazi Husrevbegove vakufname iz 1531. godine, "Spomenica", Sarajevo, 1932, str. XVIII i XIX.

Svojom zakladnicom, Husrev-beg je odredio da u njegovu hāneqāhu služi jedan od najboljih i savršenih halvetijskih asketa i halifa, kojemu će se iz prihoda spomenu-tog vakufa davati 20 dirhema (srebreni novac) dnevno, što će se isplaćivati u mjesečnim obrocima, a dervišima, koji stanuju u njemu, davaće se 10 dirhema mjesečno.¹²⁾

Motive i razloge, kojima se rukovodio Gazi Husrev-beg da je svojom vakufna-mom tražio da u njegovu hanekahu bude pročelnik šejh Halvetijskog derviškog reda, a ne pripadnik nekog drugog tarikata, svakako treba tražiti u činjenici što je ova mis-tička škola, kojoj je i Gazi Husrev-beg pripadao, bila veoma popularna i raširena u Anadoliji i Rumeliji u njegovo vrijeme i što je ovaj red bio veoma dosljedan i striktan u odgoju derviša, a i uveliko je, bar tada, respektirao lidere na vlasti. Međutim, kasni-je, zbog snažnih pobožno-asketskih tendencija i melameti bekgrounda i nasljeđa ovog reda, značajni predstavnici Halveti tarikata u našim zemljama došli su u sukob s no-siocima osmanske vlasti i feudalnog društvenog poretka, što je bio svakako jedan od motiva i razloga, mađa ne glavni, da je polovinom XIX-og stoljeća na čelo Husrev-begova hanekaha došao šejh Nakšibendijskog tarikata, kojem su, naravno, pripadali i njegovi nasljednici.¹³⁾ Osim toga, možemo pretpostaviti i to da tada ili nije bilo spo-sobnog šejha Halveti-tarikata, kako se tražilo, pa iz nužde se pribjegli odstupanju od spomenute odredbe vakufname, ili je stoga što su Nakšibendije u to vrijeme zadobile odlučujući utjecaj u Bosni i Hercegovini.

Druga tendencija, a svakako i promjena, koja se veoma snažno osjetila u XIX-om i naročito u prvoj polovini XX-og stoljeća, jest postepeno prerastanje Husrev-begova hāneqāha od institucije gdje se izučavao tašavvuf i vršili derviški obredi u ustanovu prosvjetnog karaktera — medresu. Naime, postojala je tendencija objedinjavanja hāne-qāha i medrese. Tako je nestalo u njemu stalnih derviša, a učenici medrese su obavlja-li derviške obrede dok oni nisu postali sporedni.¹⁴⁾

Međutim, i pored toga što su prevladavale ulemansko-intelektualističke tenden-cije u Gazi Husrev-begovu hāneqāhu, što zaključujemo na osnovu izvjesnih dokume-nata u Gazi Husrev-begovoj biblioteci,¹⁵⁾ smatramo da je ova institucija ostala da služi svojoj svrsi — da se u njoj izučavao tašavvuf i vršili derviški obredi i da je takva ostala sve do u XIX-ti vijek, dok je samostalno postojala. Istina, i kasnije, kada je došlo do stapanja i ujedinjavanja hāneqāha i medrese, on je, do izvjesne mjere, i dalje figurirao kao sufi-institucija, ako ne suštinski a ono formalno, da bi se udovoljilo zahtjevu vakufname i vakifa. I dalje se u medresi obavljala mukabela uoči petka i pon-edjeljka i predavala se djela tašavvufskog karaktera, kao što su: lhyā al'ulūm al-dīn od Ġazalije i Aṭ-ṭarīkat al-Muḥammadiyah od Birgivije.¹⁶⁾

Gazi Husrev-begov hāneqāh je više puta stradao od požara. Izgorio je 1697. i 1755. godine, a obnovljen je 1769., zatim je stradao 1831. i 1852. godine. Poslije po-žara od 1831. godine utrošena je svota od 10.860 groša, određena budžetom od

12) Spaho Fehim, Prevod Gazi Husrevbegove vakufname iz 1531., "Spomenica", str. XIX.

13) Sjetimo se samo duela halvetijskog šejha Muhameda iz Užica i njegove korespondencije i pisa-ma upućenih beogradskom namjesniku Muhamed-paši. Vidi: Omer Mušić, Poslanica šejha Muhameda Užičanina beogradskom valiji Muhamed-paši, POF, II, 1951, Sarajevo 1952, str. 184-194.

14) Vidi o tome još i Hamdija Kreševljaković, Spomenica, str. 58.

15) Vidjeti opširno Mehmed Handžić, Povodom Četiristagodišnjice Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu, "Narodna uzdanica", kalendar za 1937/1355-1356, V, Sarajevo 1936, str. 40.

16) M. Handžić, Isto, str. 40.

23. satara 1248 (22.VII 1832) i fermanom od 19. rebi'ul-evvela 1249. godine, da bi se podiglo novo zdanje hāneqāha.¹⁷⁾ Nakon požara od 1163 (1749/50) godine podignuta je nova zgrada hāneqāha, koja je imala 12 soba za derviše, simahanu, sobu za šejha, odnosno muderisa i nuzgradne prostorije.¹⁸⁾

Hāneqāh Gazi Husrev-bega je tokom svoga opstojanja i djelovanja, kako smo to naprijed istakli, bio institucija specifičnog karaktera u kojoj su se smjenjivali šejhovi postavljeni dekretom direktno od strane imperijalne osmanske administracije, što mu je davalo više oficijelan karakter, zavod gdje su se odgajale generacije vjerske uleme i šejhova. Iako su se tu izučavala tašavufska djela, Hāneqāh se nikada nije razvio u čisto sufi-koledž, kako je to vakfijom predviđeno. Činjenica je, koju ne treba gubiti iz vida kad se raspravlja o ovim stvarima, da šejhovi Hjalveti mističke škole su se regrutirali iz reda uleme, te da su se po nekoj tradiciji u Hjalveti tekijama predavali tefsir (komentar Kur'ana), hadis (tradicija poslanika Muhameda) i čisto tesavufska djela. To je bio stil rada Hjalveti tekije šejh — Muslihuddina Užičanina i njegovih sinova u Užicu i Elči Ibrahim-pašinog hāneqāha u Travniku. Ali, i pored svega što smo rekli, istina je da je u Gazi Husrev-begovu hāneqāhu ortodoksna ulema imala glavnu riječ i u duhu Husrev-begove vakufname, ipak, održavala i gajila, koliko toliko, tesavufsku tradiciju, vršeći obrede zikra (mukabelu) četvrtkom iza ikindije namaza, odnosno uoči petka i ponedjeljka uvečer.

I profili kadrova, koji su služili kao šejhovi Husrev-begova hāneqāha, pružaju nam do izvjesne mjere sliku, njegov smjer i orijentaciju u vrijeme dok je aktivno i neovisno djelovao, negdje do 1934. godine. Nažalost, taj pregled će biti nepotpun, jer pored svih nastojanja i truda, koji smo uložili, nismo mogli saznati ko su bili prvi šejhovi Hanekaha. Mi raspolažemo izvorima koji se odnose na početak XVII-og stoljeća. Dakle, pročelnici Husrev-begova hāneqāha smjenjivali su se slijedećim redom:

Bošnjak Alija, sin Mustafin (um.1050/1640),

Šejh Muhamed (do 2. zilhidžeta 1158/26. decembra 1745),

Šejh Ahmed (u. —),

Sabit-efendija (um. 1178/1765),

Hadži Ahmed-efendija, sin Mustafin (um. 1227/1812),

Hadži Mehmed-efendija Velihodžić, "Razi" (um. 1200/1786),

Muhamed-efendija, zvani "Kučuk Muhamed" (um. 1269/1852),

17) Vidi: Sidžil, br. 73 u GH-bibl.

18) M. Kadić, Kronika, VI, str. 167 u GH-bibl.; H. Kreševljaković, Spomenica, str. 58 i 59. Prvobitno, kako smo rekli, Hāneqāh je imao 14 soba za derviše, simahanu i nuzgradne prostorije.

19) Biografski i drugi podaci o navedenim pročelnicima Gazi Husrev-begova hanikaha mogu se naći u slijedećim radovima: Safvet-beg Bašagić, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Sarajevo 1912; Isti, Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, Zagreb 1931; Mehmed Handžić, Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana, Sarajevo 1933; Hazim Šabanović, Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima (biobibliografija), "Svjetlost", Sarajevo, 1973; S. Kemura — V. Čorović, Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims, Sarajevo 1912; Mula Mustafa Bašeskija, Ljetopis (1746-1804), prevod s turskog, uvod i komentar napisao Mehmed Mujezinović, "Veselin Masleša", Sarajevo 1968; str. 86, 90, 245, 246. Radovi Hamdije Kreševljakovića u Spomenici Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932; str. 144-165; Tridesetogodišnji izvještaj Šeriatske sudačke škole u Sarajevu, "Sarajevski list", 9. april 1915, str. 49, 51 — Nekrologe napisao Muhamed Emin Dizdar; M. Kadić, Kronika, sv. IV, str. 234, i sv. VI, str. 106 u GH-bibl.; Sidžili br. 25, str. 94, 107, Sidžil br. 28, str. 247, Sidžil br. 47, str. 63, 64; Hamdija Kreševljaković, Novi behar, VIII/1934-1935, br. 3-4, str. 67; isti, Glasnik VIS-a, VI/1955, br. 11-12, str. 348-353.

Šejh Mustafa (um. 1864),

Šejh Muhamed-efendija Hadžijamaković (um. 1294/1878),

Šejh Arif-efendija Kurt (um. 1890),

Hadži Hasan-efendija Spaho (um. 1915),

Hadži Omer-efendija Kršlaković (um. 1912),

Šejh Abdullah-efendija Bajrić (um. 1923),

Hadži Ahmed-efendija Hadžijamaković, sin Muhamed-ef. Hadžijamakovića,
(um. 1931),

Hafiz Hamdi-efendija Berberović (um. jula 1934),

Hadži hafiz Džemaludin efendija Hadžijahić (um. 1955).MSS 19) MSS¹⁹⁾

SUMMARY

GAZI HUSREV-BEY'S HANIKAH IN SARAJEVO

On the basis of historical sources and literature the author exposes all available data about this institution (its foundation, development and mission) and discusses its importance in terms of history, religion and culture. He also mentions other Hanikahs in Bosnia and Herzegovina.

After the general explanations about the institution of hanikah the author presents some of its historical phenomena and especially its congregational characteristics as a sufi-center that developed in Bosnia and Herzegovina after the 16th century. Gazi Husrev-bey's Hanikah, founded before the end of 938/1531 as can be seen from the Waqfnama then issued, together with the mosque and Kuršumli-Medres (also founded by Gazi Husrevbey) was the urban center of the old part of Sarajevo. As an educational and sufi-centre the Hanikah was an institution where, during the five centuries, many sheiks and scholars were educated. Some of them were very prominent people in the political and cultural life of Bosnia and Herzegovina.

It's interesting to note that, although it had been regulated by Waqfnama that the chiefs of Hanikah would be sheiks of Halvetian dervish order, in the middle of 19th century the chiefs were sheiks of Nakshibendian mystic school.